

сучасні науково-освітні школи в Києві, Львові, Харкові, Одесі, Чернівцях та Сімферополі, а на їх базі сформувалися персональні наукові школи М. Паламарчука, М. Пістуна, Л. Корецького, О. Ващенко, Ф. Заставного, Ф. Трипільця, А. Голікова, О. Смирнова, І. Мукомеля, О. Топчієва, М. Ігнатенка, І. Твердохлебова.

Третій етап охоплює часовий проміжок від 1991 р. до наших днів і безпосередньо пов'язаний з якісно новими умовами розвитку науки. На цьому етапі відбулася стрімка диференціація досліджень у межах традиційних питань соціально-економічної географії, що сприяє закономірній еволюції науки у суспільну географію. Розширився спектр суспільно-географічних досліджень, передовсім з огляду на розгляд проблем українознавства, взаємодії природи і суспільства, галузей географії населення, соціальної та політичної географії. Розвиток академічної науки забезпечується роботою ІГ НАНУ та інших академічних установ, подальшого розвитку отримали регіональні науково-освітні школи із відповідними персональними науковими школами: київська (Л. Руденко, Я. Олійник), львівська (Ф. Заставний, О. Шаблій), чернівецька (Я. Жупанський, В. Руденко), одеська (О. Топчієв), харківська (Л. Немець, К. Немець).

УДК 911.372.32 (477.63)

ФОРМУВАННЯ НОВИХ РЕКРЕАЦІЙНИХ ФУНКЦІЙ АГЛОМЕРАЦІЙ З ПОЗИЦІЙ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ВІЗУАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ (НА ПРИКЛАДІ ДНІПРОВСЬКОГО РЕГІОНУ)

Л. І. Зеленська

lubov.zelenska@gmail.com

*кафедра фізичної та економічної географії, Дніпровський національний
університет ім. Олеся Гончара, м. Дніпро, Україна*

Географічний простір, в якому знаходяться міські агломерації Дніпровського регіону, мешкає значна частина населення (~70%), сконцентровані значні економічні ресурси: технологічні, соціальні, політичні. Міські агломерації в межах області (Дніпровсько - Кам'янська, Криворізька, Нікополь - Марганецька, Павлоградська) відіграють провідну роль в розвитку прилеглих територій регіону та вагому роль в розвитку територій країни. Функції агломерацій постійно модернізуються і під дією комплексу географічних факторів змінюються, де домінували промислові, транспортні, політичні, інформаційно-комунікативні та ін., виникають функції sustainable development – стійкого розвитку агломерацій за рахунок розширення рекреаційних функцій. У даній публікації розглянемо формування відносно нових рекреаційних функцій з точки зору гуманітарної географії, а саме, апробуємо підхід, коли предметом дослідження є об'єкти матеріальної культури як візуальні свідчення формування агломерацій. Ідея використання міських візуальних образів пов'язана з науковою проблемою гуманітарної

географії – проблемою формування об’єктивних і суб’єктивних географічних образів. З подібних позицій нами було презентоване місто Дніпро під час VII Міжнародної конференції з урбаністичної географії посткомуністичних країн SAT-ference 2017 (Київ-Дніпро), яка об’єднала наукову спільноту дослідників постсоціалістичних міст із провідних університетів Великої Британії, Німеччини, Австрії, Швеції, Фінляндії, Польщі, Угорщини, США та ін., всього з 22 країн, в тому числі й України [2, с. 346-356]. Місто Дніпро – велике місто України, яке вийшло до рейтингу інноваційних міст світу згідно глобальної презентації (Innovation Cities Global Index), і не зважаючи на те, що зайняло нерепрезентабельне 402 місце з 445 міст світу [4, с.36], вважається ключовим, багатофункціональним містом держави.

Для оцінки нових функцій міських агломерацій пропонуємо використовувати візуальні їх презентації, що формують територіальну ідентичність міського населення. Найбільш повно еволюція дослідницьких підходів до територіальної ідентичності виконана в монографії Я.Б. Олійника, О.М. Гнатюка «Територіальна ідентичність населення Подільського регіону» [3, с.19]. «Ідентичність» – термін, який визначає інтерпретацію індивідом або людською спільнотою оточуючого світу та свого місця в ньому. Територіальна ідентичність в даній роботі розглядається як ідентичність міського населення з міською територією, де проживає одночасно люди різних поколінь. Покоління в історико-культурному розумінні є співіснування та протистояння у будь-який момент розвитку міста різних соціально-культурних груп, кожна з яких відрізняється віком. Головна мета дослідження вимагає визначення візуальних презентацій множини географічних образів агломерацій. **По-перше**, тих, які не є сталими, які змінюються у часі залежно від розвитку території, в залежності від економічних, політичних, наукових реалій. Виокремити сучасні візуальні презентації, втрачені та віртуальні, що відповідають агломераціям. **По-друге**, визначити значущість візуальних презентацій для розвитку туристичного ресурсознавства, для оцінки туристичної привабливості агломерацій в порівнянні між собою за критеріями рекреаційного різноманіття. **По-третє**, розглянути окремі візуальні символічні об’єкти з точки зору аглютинації – явища в психології, що пов’язане зі «сплавленням» до єдиного цілого різних думок, якостей, частин, образів, іншими словами – комбінування множини об’єктів. Як в калейдоскопі кожний бачить при зміні кута власну картину з одних і тих же фрагментів, так і різноманітність образів дозволяє сформувати єдиний об’єктивний образ агломерацій.

Ми спробували таким чином уявити різноманіття образів агломерацій, до речі, не тільки у зовнішньому вигляді матеріальних об’єктів. Наприклад, споруди по-різному виглядають весною, влітку, восени, взимку, тому можливо говорити про *сезонні образи агломерацій*. Об’єкти можна розглядати в різні часи доби, і тоді з’являться *нічні образи агломерацій*, які дають світловідчуття за рахунок особливого модернового підсвітлювання. Існують *media* об’єкти, у які органічно вбудовані дисплеї з анімаціями, відео, текстами. Слід визнати, що в агломераціях регіону багато візуальних презентацій немов з *«комуністичного заповідника»* – це свідчення ідеологічного будівельного буму – епохи

конструктивізму і еkleктики в архітектурі, коли керівництво міста намагалось підвищити таким чином свій престиж. Нові **панорамні** об'єкти найкраще презентують агломерації з панорамних точок огляду. Візуальні презентації мають вигляд зверху зовсім інакший ніж знизу, з вулиці. Агломерації мають не повсякденний вигляд з оглядових майданчиків, яких є декілька, найбільша кількість їх в Дніпровсько-Кам'янській агломерації. Це житловий комплекс «Башти», з висотою понад 100 м; найбільший у Європі єврейський центр «Менора», з майданчика його 22-поверхової башти з висоти 77 м; торгівельно-розважальний центр «Мост - Сіті» та ін. З оглядових майданчиків дніпровських хмарочосів, можливо побачити сучасні об'єкти **забудови комфортного поселення з рисами садиб і міської інфраструктури** – «Золоті ключі», що дозволяє стверджувати про процес субурбанізації.

Підземні об'єкти також є ознакою агломерацій і є привабливими для туристів. Існує міжнародне об'єднання дослідницьких центрів підземного простору мегаполісів (ACUUS), фахівці якого створюють проекти підземної інфраструктури. В Дніпровсько-Кам'янській та Криворізькій агломераціях поки-що неможливо стверджувати про широке використання підземного простору, але можна навести окремі вдалі приклади симбіозу наземної забудови, підземної інфраструктури й природного простору в рамках єдиного міського ландшафту. Підземні фасади будь-якого великого міста виконують життєво важливі функції, в першу чергу транспортні. Місто Дніпро має метрополітен, який функціонує з 1995 року (початок будівництва з 1982 року) і хоча його протяжність всього сім кілометрів, а кількість станцій – шість, значення метро важко переоцінити, оскільки з'єднується вокзал – залізничні ворота міста – з житловими масивами і групою промислових підприємств. Нажаль, підземні об'єкти метрополітену навряд чи можна назвати привабливими, естетичними, бо вони нагадують епоху «розвинутого соціалізму». Прикладом «підземних фасадів» є підземний трамвай у Криворізькій агломерації. XXI століття потребує нових підземних фасадів у вигляді паркінгів і підземних стоянок для автомобілів, які вкрай необхідні місту. Найкращим прикладом підземного об'єкту є набережна Дніпра, протяжністю 27 км. Але треба зауважити, місто Дніпро як будь-яке місто, що формувалось на берегах величезної ріки, приречене «вписуватись» у прибережні природні ландшафти. Дніпро виконує функцію доміанти, яка визначає тренди розвитку візуального вигляду міста. Набережна – головний та вагомий образ міста, який можна номінувати як **прибережний**. Набережні Дніпра в Дніпровсько-Кам'янській і Нікопольській агломераціях забезпечують зростання міста у просторі. Набережна м. Дніпра – транспортна, рекреаційна, комунікаційна артерія. Об'єкти Набережної краще розглядати з води або з семи мостів, що, як мереживо над Дніпром, з'єднують Лівобережну та Правобережну частину міста та прикрашають його. Вид з Дніпра дозволяє зрозуміти, що архітектурна складова міста влучно використовує не тільки природний рельєф: пагорби, балки, тераси, а й штучний. Так, житловий масив «Перемога» побудований на наливних ґрунтах на місці заболоченої підтопленої тераси Дніпра. Архітектурними доміантами величезного житлового масиву

«Перемога» виглядають 2 башти з монолітного керамзитобетону, що зведені методом ковзаючої опалубки. Це була в 1974 році найбільш висока житлова споруда в СРСР. «Перший дніпропетровський хмарочос» – приклад *іменного* об'єкта архітектора П. Нірінберга. Підземна частина набережної в Дніпрі з'явилась у проектних рішеннях наприкінці 50-х років ХХ ст., а реалізований проект в 60-і та 70-і рр. Вздовж Дніпра був прокладений загальний колектор для каналізаційної, водогінної, теплової та газової мереж. Основу «підземних фасадів» набережної створили зі шлаків металургійного заводу. Для їх перевезення була побудована спеціальна залізнична колія від відвалів металургійного заводу вздовж всієї майбутньої набережної. Не так давно на згадку про будівництво грандіозної набережної її прикрасив пам'ятник ініціатору будівництва Б. Мільману, який, крім того, керував будівництвом від його початку до самого кінця. До підземних презентацій агломерацій регіону відносяться й залізничні тунелі. Наприклад, в місті Дніпро є тунель довжиною близько 800 метрів в балці Тонельна, який прорізає один з найвищих міських пагорбів між житловими масивами. Освоєння підземних просторів агломерацій в останні роки стало можливим із залученням нових технологій. Так, об'єднання «Інтерпайп СТАЛЬ» в Дніпрі вперше в Україні збудувало підземну електричну кабельну лінію напругою 330 кВ, протяжністю 12,8 км на глибині більш 1,5 м. Будівництво виконувалось із запровадженням горизонтально-направленого буріння в складних умовах міської забудови та під руслом ріки Самари і під діючою державною залізницею. Наведені приклади дозволяють стверджувати, що освоєння підземного простору агломерацій є однією з умов стійкого розвитку міст для забезпечення комфортних умов проживання населення. Є в Дніпрі й підземні «*міфічні*» об'єкти. Академік Д.І. Яворницький у 1937 році писав, що «у 1914 році під час прокладання каналізаційних труб в місті Катеринославі, біля палацу Потьомкіна відкритий був на глибині сажені підземний хід, в якому можна вільно рухатись людині у весь зріст. Склепіння складене з цегли, характерної для ХVІІІ століття» [5, с. 155]. Існують в місті й «*завмерлі*» об'єкти – ті, що виникли як престижні, брендові, парадні об'єкти, а потім «не склалося» через якісь обставини. Це відома недобудова готелю «Парус» (м. Дніпро), який будували з 1975, а в 1988 році будівництво зупинилося. З тих пір 28-поверхова споруда є найбільш тривалим «довгобудом» у місті, безцільно виситься над Дніпром і виконує функції незрозумілої архітектурної домінанти.

Втрачені об'єкти агломерацій Дніпропетровського регіону – об'єкти, яких вже немає, це «чорні втрати міста», ті, що зникли за різними обставинами, але деякі з них *відтворені*. Наприклад, їх можна побачити в єврейському центрі Дніпра «Менора» (арх. О. Сорін) – найкрупнішому в Європі і відкритому в 2012 році. Це визначна пам'ятка міжнародного рівня. «Менора», як унікальна споруда, несе багато символів єврейської культури. Будівля «Менори» складається з 7 башт, які символізують Храмовий семисвічник, а ще відповідає числу племен, які, відповідно до священного Писання, створили ізраїльський народ. Величні фасади двох семиповерхових башт, двох дванадцятиповерхових, двох сімнадцяти поверхових та найвищої кутової 22-

поверхової башти, прикрашають центр міста. Особливо виразно «Менора» виглядає в нічний час внаслідок високохудожнього освітлювання.

Відтвореними фасадами умовно можна назвати так звані старі – нові об'єкти або краще можна їх назвати **«оновлені» або відреставровані** об'єкти, що відтворені на старих будівлях сучасними методами. Наприклад, на головному проспекті Дніпра є торгівельний комплекс (ТК) «Бібліотека»-будинок ХІХ століття, в якому донедавна розміщувалась міська бібліотека. Зупинимось й на **віртуальних** об'єктах Дніпропетровських агломерацій. Віртуальний в перекладі означає той, що не існує, але можливий. **Віртуальні** об'єкти в сучасному розумінні ті, що не реалізовані в матеріальному вигляді, але існують або існували в проектах, задумах, мріях. Найбільш брендовими віртуальними об'єктами можна вважати проекти головних суспільних споруд Катеринослава (нині Дніпра), які були запропоновані першим здчим Клодом Геруа – за «модою» того часу у вигляді грецьких та римських будівель у стилі класицизму. Клод Геруа – визнаний архітектор, академік французької та російської академії мистецтв. Від проектів К. Геруа залишилося креслення Храму Преображення Господнього, який уявляв собою величезну п'ятинефну базиліку з масивним куполом, восьмиколонним портиком коринфського ордеру на головному фасаді і шестиколонними портиками на бокових фасадах. Реалізований Храм Преображення Господнього зовсім іншим, але теж відомим здчим А.Захаровим (до речі автором проекту Адміралтейства в Санкт-Петербурзі), зовсім в інших розмірах і в інший час. Сучасний Преображенський Собор, що прикрашає Соборну площу міста, яка знаходиться на вершині центрального міського пагорба, можна віднести до **релігійних візуальних презентацій** міста. До **віртуальних** об'єктів Нікопольської агломерації можна віднести Чортотлицьку Січ, яку прозвали Сірковою, на честь І. Сірка, який найдовше з усіх полководців перебував на гетьманській посаді. Територіально Січ знаходилась на острові Чортотлик, тепер біля села Капулівка Нікопольського району.

Промислові візуальні презентації характерні для всіх існуючих агломерацій Дніпропетровського регіону, які є старопромисловими, мають планування, що стихійно склалося, для якого характерним є промислові будівлі з типовими фасадами і поселеннями. Якщо розглянути агломерації з висоти пташиного польоту – чітко можна бачити «промислову корону» агломерацій з різновіковими промисловими об'єктами. Брендіві сучасні **індустріальні (промислові)** об'єкти **Дніпра** асоціюються з **«космічними візуалізаціями»**, оскільки місто є центром ракетно-космічної галузі України. До нових промислових об'єктів віднесемо як приклад своєрідне «місто в місті» – індустріально-селітебне утворення, з яким пов'язана ракетно-космічна біографія міста – Південний машинобудівний завод ім. О. М. Макарова – підприємство з виробництва ракетно-космічної техніки та технологій оборонного, наукового та народногосподарського призначення. Відносно стара металургійна промисловість, яка виникла в місті в кінці ХІХ століття, теж має нову візуальну презентацію. Як приклад, наведемо «Інтрепайп – Сталь» – найкрупніший інвестиційний проект, перший електросталеплавильний

комплекс з виробництва круглої сталльної заготовки в Східній Європі, побудований з нуля в Україні за останні 40 років. Перша плавка відбулась в 2012 році. Підкреслимо, що вперше в Україні на «Інтрепайп – Сталь» були створені сучасні *арт-інсталяції* сучасним датсько-ісландським художником Олафуром Еліасоном, які журналісти називають чудом в урбанізованому світі. Незвичайні, практично космічні промислові ландшафти мають криворізькі кар'єри, шахти, провалля, історико-промислові об'єкти, що приваблюють і формують Криворізьку агломерацію як зразок для розвитку індустріального туризму.

Сакральні об'єкти (від лат. *Sacrum* – священний) або релігійні об'єкти агломерацій Дніпропетровського регіону – свідчать про відображення в культурній спадщині багатонаціонального соціума, його національних та конфесійних традицій. На головному проспекті Дніпра можна побачити візуальні презентації православних храмів, лютеранської церкви, католицького костелу і «Менори» – релігійного і культурного центра єврейського життя Дніпра. Величний центр «Менора», збудований в мегаполісі, де мешкає більш 50 тисяч осіб єврейської громади, про яких яскраво пишуть журналісти: «В місті відчувається українсько-російсько-єврейський пряний етнічний коктейль».

Розглянувши візуальні презентації агломерацій Дніпропетровського регіону [1, 346-356] можна констатувати, що вони формують громадянську гордість місцевих мешканців, вони є своєрідними стимулами зі сприяння розвитку туризму, а саме, результати дослідження можуть бути використані туристичними агентствами для розробки тематичних екскурсій агломераціями, для розробки туристичних маршрутів, в цілому сприяють підвищенню конкурентоспроможності та економічному успіху, розвитку рекреаційних функцій агломерацій.

Список використаних джерел: 1. Зеленська Л. І. Нові фасади міста Дніпра [Текст] / Л. І. Зеленська. – Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін Київ: Видавництво «Фенікс», 2017. – с. 346–356.; 2. Мезенцев К. Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін [Текст] / К. Мезенцева, Я. Олійника, Н. Мезенцевой. – Київ: Видавництво «Фенікс», 2017. – 438 с.; 3. Олійник Я. Б. Територіальна ідентичність населення Подільського регіону: монографія [Текст] / Я. Б. Олійник, О. М. Гнатюк. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2017. – 223 с.; 4. Руденко Л. Г. Класифікація міжнародних функцій міст та їх прояв в Україні [Текст] / Л. Г. Руденко, І. Г. Савчук // Український географічний журнал. – 2014. – № 4. – С. 38-45. – Бібліогр.: с. 44–45.; 5. Яворницький Д. И. История города Екатеринослава. [Текст] / Д. И. Яворницький. – Д.: Промінь, 1989. – 197 с.